

Presenterat på VITS Höstseminarium, Linköpings universitet, 23-24/11 1994

GENERISK FLEXIBILITET
-
***PÅ VÄG MOT EN KOMPONENTBASERAD
METODSYN***

Av

Annie Röstlinger
Göran Goldkuhl

Forskningsgruppen VITS
Institutionen för datavetenskap
Linköpings universitet

Sammanfattning:

Det existerar i dag många olika metoder som kan användas som stöd för utredningar avseende systemutveckling/verksamhetsutveckling. Dessa metoder representerar samlad kunskap om utvecklingsprocesser men metoderna används inte alltid i enlighet med metodkonstruktörernas intentioner. Metoder kan betraktas och brukas som statiska helheter, som oberoende fragment eller som mer dynamiska och komponentbaserade. Enligt våra erfarenheter från metodutveckling och metodtillämpning avseende metoder inom SIMM-metodfamilj, finns det en stor potential i att beskriva och hantera metoder på ett mer flexibelt och komponentorienterat sätt. Metoder kan då mer effektivt utvecklas och anpassas för att ge stöd i olika utredningssituationer och nya utredningssammanhang, vilket bör öka möjligheterna till bättre utredningar och förbättrade verksamheter.

Denna rapport är framtagen inom forskningsprojekten RASTER (som bedrivs med stöd från Svenska Kommunförbundet) och CATMANDO (som bedrivs med stöd från NUTEK).

INNEHÅLL

1 INLEDNING	1
1.1 BAKGRUND	1
1.2 SYFTE	2
2 METODBEGREPPET - EN INLEDANDE BESKRIVNING	4
3 SITUATIONSANPASSNING AV METODER	12
4 METODER SOM MONOLITER ELLER FRAGMENT	17
5 EN KOMPONENTBASERAD METODSYN	20
6 SLUTORD	25
REFERENSER	27

(c) VITS, 1994

Forskningsgrupp VITS
Institutionen för datavetenskap
Linköpings universitet
581 83 Linköping
013-28 10 00

1 INLEDNING

1.1 BAKGRUND

Forskningsgruppen VITS är verksam inom området verksamhetsutveckling, informationsteknologi, styrning och samverkansformer. Vår forskning har en stark inriktning åt metoder för systemutveckling och verksamhetsutveckling. Den metodforskning som bedrivs i VITS är teoretiskt och empiriskt grundad.

Inom VITS arbetar vi med vidareutveckling och tillämpning av olika metoder. Dessa metoder utgår ifrån en värdemässigt och teoretiskt gemensam grund. De metoder vi forskar kring tillhör metodfamiljen SIMM. SIMM står för Samverkan och Situationsanpassning, Ifrågasättande och Idéutveckling, Meningsskapande och Målstyrning, Metodisk och Metod. De metoder vi för närvarande arbetar med är:

- Förändringsanalys/SIMM; en metod för att diagnostisera verksamheter och föreslå lämpliga åtgärder i syfte att förbättra verksamheter (Goldkuhl, Röstlinger, 1988). Metoden kan t.ex användas inom förstudiefasen i samband med systemutveckling. Förändringsanalys (FA/SIMM) är utvecklad inom forskningsgruppen HUMOR och vidareutvecklas inom VITS-gruppen.
- Verksamhets- och informationsbehovsanalys/SIMM; en metod för att utveckla informationssystem och verksamheter (Goldkuhl, 1993a). Metoden kan t.ex användas för att ta fram en kravspecifikation för datasystem. Verksamhets- och informationsbehovsanalys (VIBA/ SIMM) är utvecklad inom forskningsgruppen HUMOR och vidareutvecklas inom VITS-gruppen.
- Informationssystemvärdering/SIMM; en metod för att diagnostisera datasystemanvändning i verksamheter (Röstlinger, 1993a). Metoden kan t.ex användas inom efterstudiefasen i samband med systemutveckling. Informationssystemvärdering är utvecklad inom VITS-gruppen.
- Metodanalys/SIMM; en metod för att diagnostisera metoder och metodanvändning inför förnyelse av metoder och metodanvändning (Goldkuhl, Fristedt, 1994). Metoden kan t.ex användas vid metodutveckling och metodförnyelse. Metodanalys (MA/SIMM) är utvecklad inom VITS-gruppen.
- Kunskapsprojektering/SIMM; en metod för att artikulera kunskapsbehov och projektera genomförandeprocesser som utförs för att utveckla kunskaper (Goldkuhl, 1992). Metoden kan t.ex användas vid planering av olika typer av utredningar. Kunskapsprojektering (KP/SIMM) utvecklades ursprungligen 1986 och har vidareutvecklats inom VITS-gruppen.

Dessa metoder är avsedda att användas inom olika utredningsområden. Metoderna har därför utformats olika i syfte att utgöra ett adekvat stöd inom respektive utredningsområde. Metoderna är alltså olika i vissa avseenden men man kan också finna en hel del likheter mellan dem. Förutom att metoderna bygger på ett gemensamt synsätt, kan man också identifiera vissa gemensamma komponenter som återfinns i flera av metoderna. Detta beror på att vi i den metodutveckling som har bedrivits under senare tid medvetet har utnyttjat kunskaper från

tidigare utvecklade metoder. Vid t.ex utveckling av Informationssystemvärdering har vi utnyttjat kunskaper från både Förändringsanalys och Verksamhets- och informationsbehovsanalys. Vissa välfungerande och för utredningsområdet relevanta komponenter från Förändringsanalys och Verksamhets- och informationsbehovsanalys har integrerats med nya komponenter i Informationssystemvärdering. Detta förfaringssätt bygger på att vi kan identifiera utredningshandlingar som utförs likartat i olika utredningssituationer samt att vi kan skapa metodkomponenter som är så generella att de kan användas i olika utredningssituationer.

Vårt forskningsområde handlar till stora delar om tillämpning och vidareutveckling av metoder. Vi arbetar här inte bara med SIMM metoderna. Forskningsprojektet CATMANDO har en stark fokusering på metodförnyelse. Vid tillämpning av Metodanalys/SIMM arbetar vi med metodförnyelse avseende andra metoder för systemutveckling och verksamhetsutveckling än metoder inom SIMM metodfamilj.

Genom vårt integrerade empiriska och teoretiska arbete med utredningsmetoder, har vi successivt kommit till nya insikter om metoder, metodutveckling och metodanvändning. Förändringarna i vårt synsätt grundar sig dels på det situationsanpassade synsättet som vi har arbetat med inom SIMM metodfamilj sedan början av 80-talet samt dels på erfarenheter från nyligen genomförda metodutvecklingsprojekt, t.ex RASTER-projektet med utveckling av Informationssystemvärdering/SIMM (Röstlinger & Brolin, 1994).

För att utgöra ett bra stöd vid utredningsarbete måste metoder successivt förändras, så att metoderna kan vara kongruenta med de aktuella behov av utredningar som förekommer i olika verksamheter samt med olika aktörers syn på verksamheter. För att förbättra våra metoder och öka förutsättningarna för ett effektivt utnyttjande och vidareutveckling av metoderna har vi behov av en metodteori som överensstämmer med vårt nuvarande arbetssätt och syn på metoder. En ny methodsyn är under framväxande där vi bygger vidare på tidigare arbeten om metodbegreppet; Goldkuhl (1991) och Goldkuhl, Fristedt (1994), Goldkuhl (1993b) samt metodutveckling avseende SIMM metoden, Röstlinger (1993b).

1.2 SYFTE

Under vårt arbete med SIMM metoderna har vår syn på metoder, metodutveckling och metodanvändning gradvis förändras. Vi har nu kommit till en punkt där vi ser att vårt synsätt har förändrats på ett sådant sätt att vi nu har gått in i en ny fas. Detta får effekter på vårt sätt att arbeta med metoder både vad avser metodutveckling och metodanvändning.

Syfte med denna rapport är att presentera vårt utvecklade synsätt avseende metoder och metodbegrepp. Vi ser detta synsätt som viktigt för att vi bättre skall kunna hantera vårt eget forskningsarbete kring metoder, men vi tror också att detta synsätt kan ge ett bidrag till andra personers arbete med SIMM metoder och andra metoder.

Vårt komponentbaserade metodkoncept kan vara användbart vid t.ex:

- Metoddesign (vidareutveckling av metoder)
- Införande av metoder
- Situationsanpassning av metoder

- Teoretisk komplettering till och underlag för vidareutveckling av metodanalys/SIMM
- Vår egen vidareutveckling av SIMMetoden
- Annan framtida empirisk och teoretisk metodforskning

Detta komponentbaserade synsätt har vi börjat tillämpa i vår egen metodutveckling avseende SIMMetoden. Vi har bl.a beskrivit en ny metodarkitektur för Förändringsanalys/SIMM som är ett exempel på en tillämpning av sådan komponentsyn (Goldkuhl & Röstlinger, 1994).

Vid arbetet med vårt nya synsätt har vi i första hand baserat oss på empiri från användning av metoder tillhörande SIMM metodfamilj. Men synsättet bör vara applicerbart även på andra metoder för systemutveckling, verksamhetsutveckling och övrig kunskapsutveckling/FoU-arbete.

Med detta arbete vänder vi oss både till forskare, lärare, studerande och praktiker med intresse för metoder framförallt inom systemutveckling och verksamhetsutveckling men även inom andra områden.

2 METODBEGREPPET - EN INLEDANDE BESKRIVNING

Metod som föreskrift

Metoder utgör föreskrifter för mänskligt handlande. Metoder innehåller regler och riktlinjer som anger lämpliga, möjliga, nödvändiga och/eller alternativa handlingar att utföras av metodbrukare i någon eller några situationer för att uppnå ett resultat. Metoder har en normativ funktion och utgör styrmedel för systemutvecklings-/verksamhetsutvecklingsprocessen. En metod kan ses som en föreskrivande modell över vissa aspekter av systemutvecklings-/verksamhetsutvecklingsprocessen.

Metod som kunskap

En metod representerar kunskap. Att konstruera en metod innebär att metodkonstruktören väljer vilken kunskap som skall representeras i metoden. Metodkonstruktören bör då utgå ifrån uppfattningar om viktiga aspekter i utredningsarbetet som behöver stödjas och styras.

Metoder kan existera som enbart kunskap hos människor. I denna rapport behandlas i huvudsak metoder för vilka det finns explicit formulerade och dokumenterade föreskrifter som kan kommuniceras och följas av andra människor. Se även Goldkuhl (1993b).

För att en metod skall stödja processen på ett sådant sätt att föreskrivet resultat uppnås, bör metoden vara baserad på kunskaper och erfarenheter från den typ av utredningsprocess som metoden är av sedd att stödja. Metoden representerar då en samlad kunskap som kan utnyttjas av aktörer som har behov av andras kunskaper och erfarenheter från en viss typ av utredningsprocess.

Metod som generaliserad kunskap

Metoder kan skapas för enstaka användningstillfällen, men vi är här intresserade av metoder i form av generaliserade handlingsmönster, skapade för att återanvändas av många metodanvändare i många situationer. Metoder som generaliseringar bygger på att det går att skapa handlingsmönster som är så generella att de kan utgöra stöd för flera utredningsprocesser, samt att det är fruktbart att skapa utredningsprocesser med till viss del likartad karaktär och bedriva dem på likartat sätt.

Metoder i form av generaliserad kunskap ställer krav på att metodkonstruktören utgår ifrån kunskaper och erfarenheter från många olika utredningssituationer och kan identifiera utredningskaraktäristika av mer generell karaktär.

Metod i användning

Metoder kan användas som stöd i utredningsprocessen för att bl.a förbättra styrning, kommunikation och arbetsresultat under processen samt uppföljning efter avslutad process. Om man arbetar efter en definierad och kommunicerbar metod ökar möjligheterna för en aktiv planering av utredningsprocessen. Involverade aktörer kan vid uppläggning av arbetet diskutera och problematisera utredningsarbetet tillsammans. Att arbeta efter en explicitgjord metod innebär också att man efter processens genomförande kan reflektera över den genomförda processen.

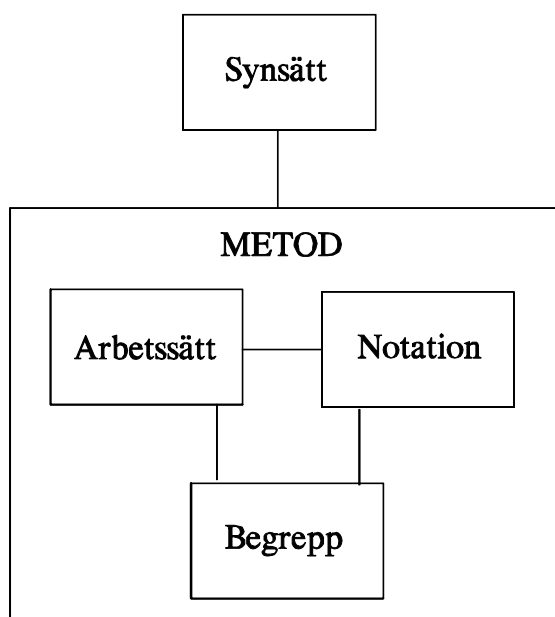
Man kan samla erfarenheter från utredningsarbetet och därigenom få ett underlag inför genomförande av andra utredningar.

Att utreda är att tänka om informationssystem och verksamheter. En metod vill få metodanvändaren att tänka i viss riktning. Vid användning av en metod blir metoden en del av användarens tankestruktur. Metodanvändaren kommer då att påverkas av den metod som han/hon använder. Att betrakta en metod enbart som ett verktyg, som brukaren kan lägga tillbaka i verktygslådan när processen är genomförd, kan vara missvisande. Metodanvändaren har svårare att frigöra sig ifrån en systemutvecklingsmetod som han/hon har utnyttjat i utredningsarbetet än ifrån en hammare som han/hon har använt. Vi kan se det som att användaren får en inre relation till en utredningsmetod medan användaren får en yttre relation till verktyg av typen hammare och liknande.

Metodens beståndsdelar

Enkelt uttryckt kan en metod ses som regler och riktlinjer för arbetssätt och dokumentationsformer. Dessa regler och riktlinjer är skapad utifrån ett visst synsätt. Metodskaparens syn på t.ex verksamheter, verksamhetsaktörer, systemutveckling/verksamhetsutveckling, utredningsprocessen, kommunikation och metodbrukare/andra aktörer i utredningsprocessen kan ha betydelse för metodens utformning. Metodskaparen kan vara mer eller mindre medveten om sitt eget synsätt. Metodskaparen kan också mer eller mindre medvetet låta sitt synsätt komma till explicit uttryck i metoden i varierande grad. Metodskaparen kan även välja att explicit artikulera det synsätt som metoden bygger på i samband med beskrivningar av metoden.

Vid arbete med SIMMetoderna har vi utgått ifrån att varje metod är skapad utifrån ett visst synsätt och själva metoden utgörs av arbetssätt, notation och begrepp (Goldkuhl, Fristedt, 1994). Se figur 1, 2 och 3 nedan.

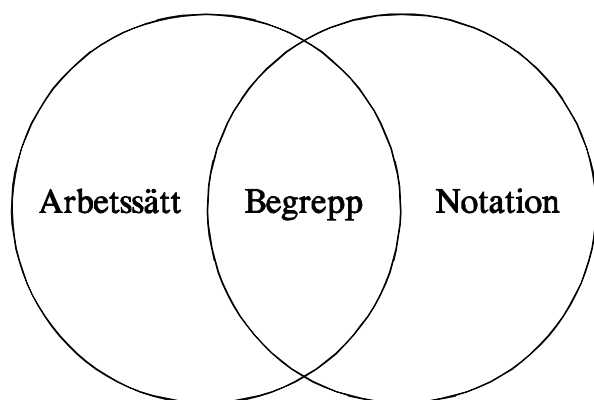

Figur 1. Metodbegreppet - förenklad konceptualisering

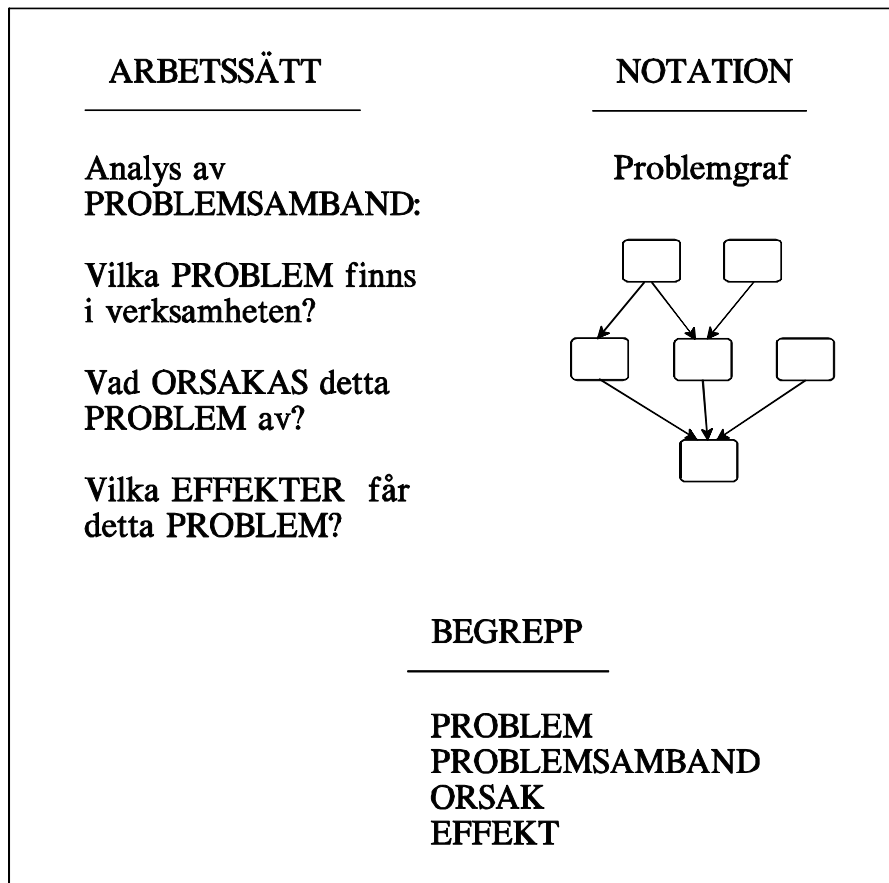
- Arbetssätt anger regler och riktlinjer för utredningsprocessen, dvs vilka typhandlingar som bör göras, t.ex vilka frågor som kan ställas. I arbetssätt ingår också hur typhandlingarna är relaterade; t.ex i vilken ordning olika typhandlingar bör utföras.
- Notation anger semantiska, syntaktiska och formmässiga regler för beskrivning och dokumentation; hur svar på olika frågor kan dokumenteras.
- Begrepp är kategorier som ingår i arbetssätt och notation.

Att tillämpa en metod innebär att arbetssätt, begrepp och notation integreras i praktisk handling. Begrepp ingår, som nämnts ovan, i både arbetssätt och notation där begrepp kan ses som "kittet" mellan arbetssätt och notation. Vi ser det därför som väsentligt att begrepp omnämns som en separat del i metodbegreppet, även om det alltså utgör en del av arbetssätt och notation. Se figur 2 nedan för en illustration.

Figur 2. Metod - en integration mellan tre delar

Ett exempel på hur de tre metodbegreppen arbetssätt, notation och begrepp används i Problemanalys/SIMM ges i figur 3 nedan. I Problemanalys/SIMM anges att *analys av problemsamband* kan utföras och att detta kan göras med hjälp av att ställa ett antal typfrågor. De *problemsamband* som man kommer fram till beskrivs i en problemgraf. I grafen redovisas också *problemorsaker* och *problemeffekter*. För att kunna analysera och dokumentera problemsamband samt för att kunna kommunicera detta arbete och resultat med andra aktörer krävs kunskap om de begrepp som ingår i arbetssätt och notation.

Figur 3. Metod - ett exempel från Problemanalys/SIMM

Typhandlingar

En metod används av aktörer i en utredningsprocess. Med utredning/uredningsprocess avser vi här de olika aktiviteter av kunskapsutvecklande och/eller konstruerande karaktär som utförs inom ramen för systemutveckling och verksamhetsutveckling.

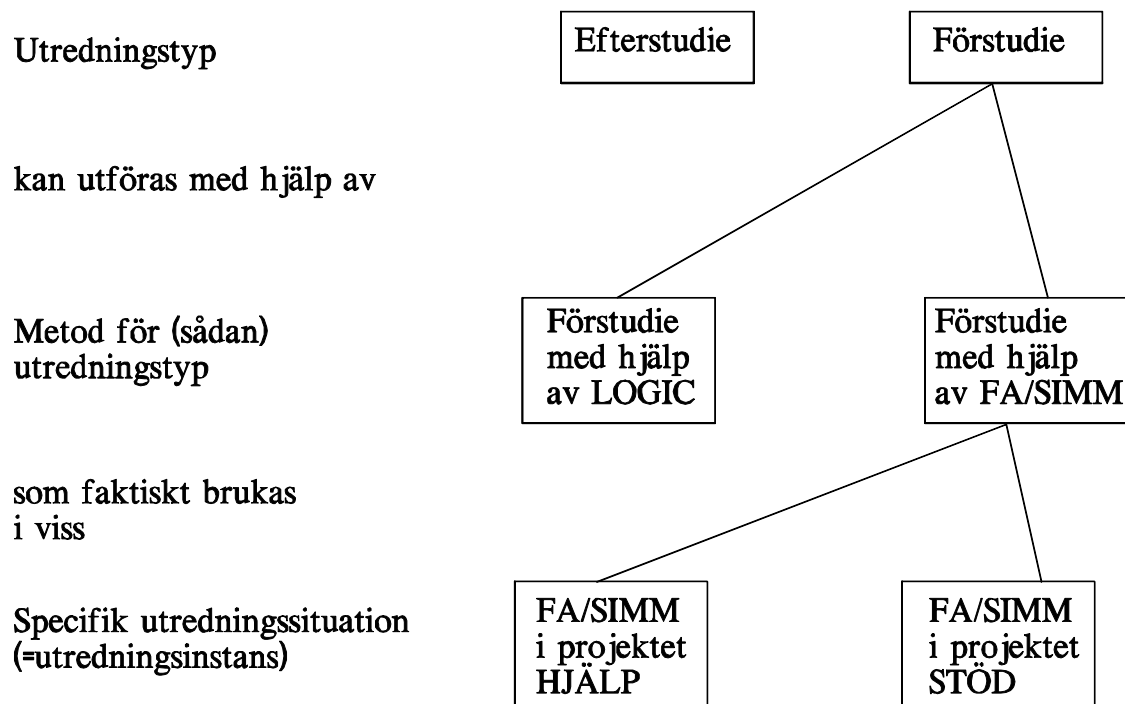
Exempel på typhandlingar som kan genomföras under en utredningsprocess i samband med systemutveckling/verksamhetsutveckling (nedan angivna typhandlingar är till viss del överlappande):

- frågeställande
- insamling
- kommunikation
- conceptualisering
- klassificering
- konstruktion/design
- strukturering
- dokumentation/modellering/beskrivning
- sammanhangsbestämning
- beräkning

- värdering
- kongruenstest
- verifiering
- slutsatsdragning

Metoder för utredningstyper och specifika utredningssituationer

I verksamheter finns olika typer av utrednings- och kunskapsbehov. Det finns olika typer av utredningssituationer. En situation är att utreda förutsättningar inför en tänkt förändring. Vi kan kalla detta för utredningstypen förstudie. En annan utredningstyp är att undersöka effekterna av en genomförd förändring. Denna utredningstyp kan kallas efterstudie. En viss typ av utredning kan genomföras på principiellt olika sätt, t.ex baserat på olika metoder. Inom utredningstypen förstudie kan utredningar genomföras enligt sättet FA/SIMM eller Förstudie/LOGIC. Med en specifik utredningssituation avser vi instansnivån för en utredning, dvs en utredning som utförs på ett visst (metodbaserat) sätt i en viss specifik situation som bestäms av t.ex organisation, tid och personer, t.ex FA/SIMM i projektet HJÄLP på Utredarna AB. Varje specifik utredningssituation har en viss karaktär. Alla specifika utredningssituationer är olika. Vissa utredningssituationer är mer lika, medan andra utredningssituationer uppvisar större olikheter. För illustration se figur 4.

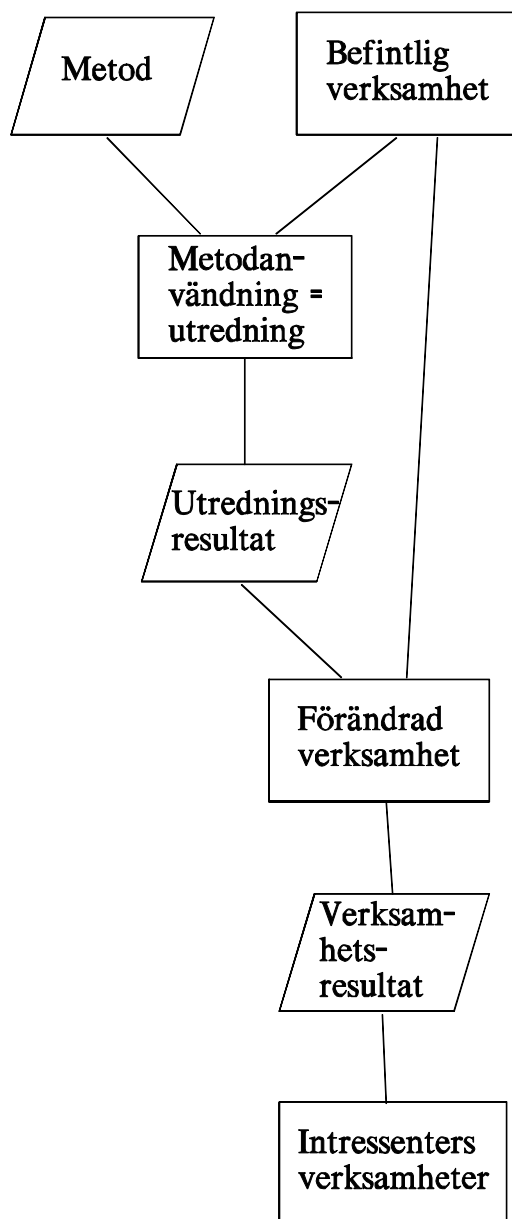
Figur 4. Utredningstyp, metod och specifik utredningssituation

Metod för att nå utredningsresultat

En metod utgör en normativ utsaga avseende utredningsprocessen. Avsikten med en metod bör vara sådant, att om involverade aktörer utför handlingar enligt metodföreskrifterna så ökar

sannolikheten att man uppnår ett visst resultat. Den som skapar en metod bör då ha en intention med skapandet av metoden. En intention i form av de resultat som metodanvändningen kan ge.

En metod bör vara konstruerad på ett sådant sätt att metoden stödjer utredningsprocessen. Involverade aktörer skall kunna få ett sådant stöd under utredningsprocessen att möjligheterna att komma fram till ett bra utredningsresultat ökar. Ett bra utredningsresultat är ett resultat som kan utnyttjas för att direkt eller indirekt ge bidrag till förbättrat resultat i verksamheten, där verksamhetens resultat kan ses i relation till olika intressenter. Syftet med att konstruera metoder, för systemutveckling/verksamhetsutveckling, kan därför ses som *att förbättra verksamheter*, se figur 5 nedan.

Figur 5. Metodanvändning ger resultat i verksamheter

En metodkonstruktör kan skapa en metod och också rekommendera att andra personer använder sig av metoden i utredningsarbete. Metoden måste då kommuniceras på ett sådant sätt att det finns möjlighet för andra personer att utnyttja metoden.

Metoder och aktörer

Metoder skapas av människor och metoder används av människor. En metod är konstruerad för att användas i viss eller vissa typer av utredningar, men den kan också vara konstruerad för att användas av någon viss kategori av användare. I utredningsprocesser kan olika typer av verksamhetsspecialister och/eller utredningsspecialister samverka. Dessa aktörer kan ha varierande kännedom, kunskap, och erfarenheter av metodanvändning. Metoder kan vara skapade för att användas av t.ex oerfarna metodanvändare och/eller metodspecialister. Utformning av en metod kan påverkas av vilken aktörskategori som utgör den förväntade metodanvändaren.

För att en metod skall kunna utnyttjas av olika personer måste den kommuniceras. Metodkonstruktörens sätt att kommunicera metoden påverkar olika aktörers möjlighet att använda metoden enligt metodens föreskrifter. Metoden kan vara mer eller mindre explicitgjord i olika metodbeskrivningar. Syftet med en metodbeskrivning bör vara att stödja och underlätta för avsedda metodbrukare att använda metoden på ett ur metodens avseende följdriktigt sätt.

Att arbeta efter en metod kan innebära att metodanvändaren förväntar sig att uppnå det resultat som metodkonstruktören har angivit med metoden eller resultat som andra metodanvändare har uppnått. Det finns dock inga "självspelade metoder", utan det är alltid människor som utför ett utredningsarbetet med stöd av en metod. Det är olika aktörer som måste omsätta metodens idéer till verkliga handlingar i en verklig utredningssituation. En metod är utvecklad för att användas för viss eller vissa typer av utredningar. De olika utredningshandlingarna måste då anpassas efter den aktuella utredningssituationen. En mekanisk metodanvändning med en alltför stark fokusering på metodföreskrifterna kan ge en metod-tillvänd utredning, dvs en utredning som är följdriktig i enlighet med metodföreskrifterna. En metod-tillvänd utredning kan utifrån utredningsuppgiftens hänseende bli en uppgifts-frånvänd utredning, dvs en utredning som inte är tillräckligt fokuserad på att "lösa" den aktuella utredningsuppgiften. En sådan utredning kan se bra ut "på pappret" men har små möjligheter att bidra till några positiva effekter i verksamheten.

Metod som styrning

En metod kan vara formulerad på en översiktlig nivå eller på en mera detaljerad nivå. En metod som är formulerad på en detaljerad nivå innehåller mera detaljerade föreskrifter för utredningsarbetet än en metod som är formulerad på en mer översiktlig nivå. En detaljerad metod innebär en högre grad av detaljstyrning. Om den verkliga utredningssituationen överensstämmer med den i metoden tänkta, innebär en detaljerad metod ett större stöd för metodanvändaren. Om däremot den verkliga utredningssituationen inte överensstämmer med den i metoden tänkta, innebär detta att metodanvändaren kan få felaktig styrning från metoden eller blir tvungen att frångå metodföreskrifterna. Detaljerade metoder är starkt styrande medan

översiktliga metoder är svagt styrande i utredningsprocessen. Olika metodblandare kan också föredra olika grad av styrning.

En metod kan avse att ge stöd för ett vidare eller ett smalare utredningssammanhang, dvs för många olika typer av utredningar eller för endast en typ av utredning. En generellt inriktad metod kan ge stöd i många utredningssituationer av olika karaktär. Medan en specifikt inriktad metod ger stöd i få utredningssituationer av mer lika karaktär. En generellt inriktad metod måste täcka många olika situationer och kan inte innehålla metodbeskrivningar på alltför detaljerad nivå. En sådan metod ger inte detaljstyrning men kan å andra sidan brukas utan att man först måste kategorisera och mer i detalj fastställa den aktuella utredningssituationen.

En metod kan täcka och ge stöd för en stor del av systemutvecklings-/verksamhetsutvecklingsprocessen eller för en mindre del av processen, dvs från tidiga till sena faser i utvecklingscykeln eller endast för någon viss fas.

3 SITUATIONSANPASSNING AV METODER

Tänkta och faktiska metodhandlingar

En metod utgör föreskrifter för metodanvändaren. Metodkonstruktören har här fördefinierat ett eller flera tänkta arbetssätt. Metoden är konstruerad för någon eller några tänkta användningssituationer men metoden kommer att användas i en specifik utredning av en eller flera specifika metodanvändare. Vid användning av metoden omsätter metodanvändaren metodkonstruktörens tänkta handlingar till konkreta handlingar i en verklig användningssituation. Den verkliga användningssituationen kan mer eller mindre överensstämma med den tänkta användningssituationen. Ju mer den tänkta och den verkliga användningssituationen överensstämmer, desto bättre stöd kan metodanvändare få av metoden i den verkliga användningssituationen.

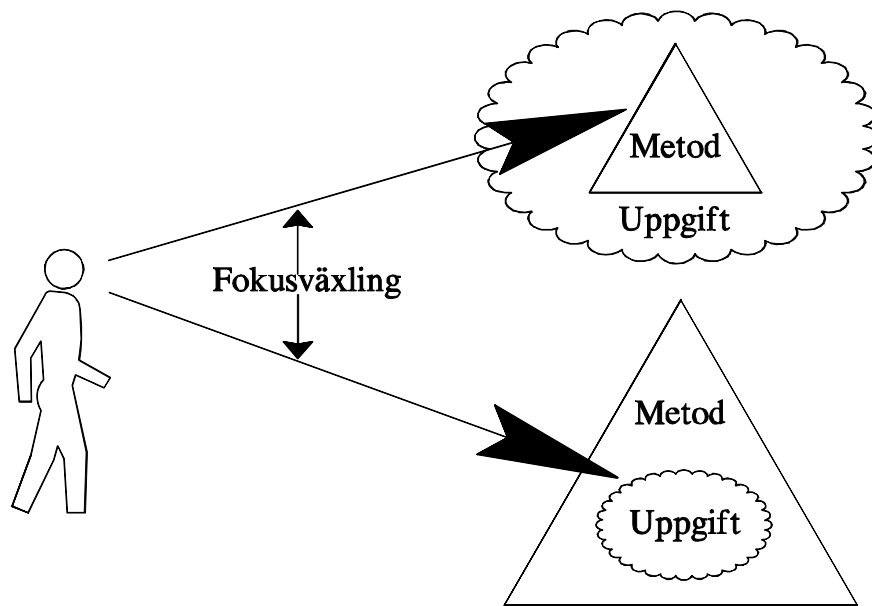
De verkliga situationer där man genomför systemutveckling/verksamhetsutveckling är ofta olika. Vi antar att vi kan utgå ifrån att varje utredningssituation är speciell i något avseende. Detta innebär att vi inte kan skapa en metod som till 100% är normgivande för hur alla utredare skall handla i 100% av alla utredningssituationer. Det kommer alltid att finnas en diskrepans mellan metodens tänkta handlingar och de handlingar som bör utföras i den verkliga utredningssituationen.

Metodanvändningens beroendefaktorer

Den verkliga metodanvändningssituationen är bl.a beroende av:

- Typ av utredning
- Aktuell organisation
- Aktuell verksamhet
- Utredningens syfte
- Involverade aktörer och deras kunskaper/erfarenheter av metoder och utredningsarbete
- Tids- och andra resursramar för utredningen

En utredning som ensidigt är styrd och anpassad utifrån metodens föreskrifter blir förmodligen inte en helt lyckad utredning. Arbetet blir då metodfokuserat och ej uppgiftsfokuserat, se figur 6 nedan. För att utredningsarbetet skall vara framgångsrikt måste utredare fokusera på den uppgift som skall lösas, dvs den utredning som skall genomföras. Genomförandeprocessen måste då anpassas efter utredningssituationens olika krav. Om man arbetar efter en metod måste den generella metodföreskriften alltid översättas till en behovsanpassad handling i en specifik utredningssituation. Detta innebär att man måste tolka metodens intentioner och definierade regler och översätta dessa så att de kan skapa mening i den situation som utredningen genomförs i.

Figur 6. Fokusväxling mellan metod och uppgift

Metodmässiga förutsättningar

Utredningens resultat beror bl.a på nedanstående metodmässiga förutsättningar:

- Metodens möjlighet att i tänkta användningssituationer ge vägledning för att uppnå ett bra utredningsresultat.
- Metodkonstruktörens/metodförmedlarens förmåga att uttrycka och förmedla metoden och dess användning vid presentationer av metoden.
- Metodanvändarens kunskaper och erfarenheter av metoden.
- Likheter mellan den tänkta utredningssituationen och den verkliga utredningssituationen.
- Metodanvändarens förmåga att identifiera den tänkta respektive den verkliga utredningssituationen samt diskrepansen mellan dessa.
- Metodanvändarens förmåga att genomföra lämpliga utredningshandlingar baserat på metoden i relation till den verkliga utredningssituationen.

Situationsanpassning

Om man använder sig av en metod som stöd för att bedriva en utredning är det inte alltid tillräckligt med att översätta metoden till den aktuella utredningssituationen. Metoden kanske inte kan utnyttjas i sin helhet, utan en anpassning måste ske av själva metoden. Att medvetet anpassa metoden utifrån den verkliga utredningssituationens behov kallar vi att arbeta situationsanpassat. Att situationsanpassa en metod kan innebära att:

1. Välja bort i metoden fördefinierade arbetsmoment
2. Modifiera i metoden fördefinierade arbetsmoment
3. Utföra arbetsmoment i en annan ordning än metoden föreskriver
4. Komplettera metoden med helt nya/egna arbetsmoment

5. Komplettera metoden med arbetsmoment som ingår i en annan metod

Situationsanpassning enligt ovanstående typer kan göras i inledningsskedet av en utredning och/eller under processens gång. Situationsanpassning är en medveten handling där metodbrukaren reflekterar över metoden och dess möjligheter till stöd i den aktuella utredningssituationen.

Situationsanpassning ställer krav på metodbrukaren

Möjligheten att situationsanpassa metoder utifrån den aktuella utredningssituationens behov bör ge mera adekvat metodstöd vilket bör leda till bättre utredningsresultat. Att genomföra lämpliga situationsanpassningar ställer dock stora krav på metodbrukaren. Denne kan inte endast utgå ifrån vald metod utan måste också vara aktiv och kontinuerligt under processens gång ifrågasätta metodens lämplighet. Detta medför att metodbrukaren under utredningsprocessens gång måste klara av upprepade fokusväxlingar, dvs växlingar mellan metoden i förgrunden respektive uppgiften i förgrunden, se figur 6 ovan. För att genomföra bra situationsanpassningar krävs att metodbrukaren inte endast har goda kunskaper av vald metod. För att bedöma situationsanpassningsbehovet och komma fram till lämpliga situationsanpassningsåtgärder bör metodbrukaren ha kunskaper och erfarenheter från olika utredningsprocesser och olika utredningsmetoder. Vill man undvika situationsanpassning och ändå ta fram ett bra utredningsresultat, skall man välja en metod som är utvecklad för en utredningssituation som så nära som möjligt passar in på den aktuella utredningssituationen. Detta kan dock bli ett svårt val, eftersom man oftast inte kan känna till utredningssituationen tillräcklig väl, innan man har gått in i och deltagit i den aktuella utredningsprocessen.

Inre - yttre situationsanpassning

Vid utveckling av FA/SIMM och VIBA/SIMM har vi sett situationsanpassning som viktigt för ett aktivt metodbrukande och goda utredningsresultat. Vi har fört in situationsanpassning som en viktig egenskap i dessa metoder. De typer av situationsanpassning som vi då främst har fokuserat på är situationsanpassning enligt ovanstående typ 1, 2 och 3, dvs välja att bort i metoden fördefinierade arbetsmoment, att modifiera i metoden fördefinierade arbetsmoment samt att utföra arbetsmoment i en annan ordning än metoden föreskriver. Den situationsanpassade metodanvändningen kännetecknas här av att metoddelar väljs ut och eventuellt modifieras under processens gång, utifrån de behov som kontinuerligt uppstår under utredningsarbetet. Vi har sett dessa situationsanpassningar som en viktig del i en ordinär metodanvändning och ett tecken på ett uppgiftsfokuserat och kompetent metodbrukande.

När vi har studerat SIMM metodernas användning av olika metodbrukare i olika verkliga utredningssituationer har vi sett att metoderna inte alltid har använts enligt de tänkta situationer som mer eller mindre explicit finns uttryckta i samband med presentationer av metoderna. Vi har sett många exempel på situationsanpassningar enligt typ 1, 2 och 3 men vi har också sett exempel på situationsanpassningar enligt typ 4 och 5, dvs att komplettera metoden med helt nya/egna arbetsmoment samt att komplettera metoden med arbetsmoment som ingår i en annan metod.

Situationsanpassning enligt typ 4 och 5 är mer omfattande och får större effekter på utredningsprocessen än situationsanpassningar av typ 1, 2 och 3. Om man genomför dessa mer

omfattande förändringar av metoden, gör man det ofta utifrån ett intresse av att kunna återanvända förändringarna. Man konstruerar ett arbetssätt som skall kunna bli vägledande i flera utredningssituationer, dvs man konstruerar en ny eller modifierad metod.

Vi har sett exempel på tillämpningar där man har utnyttjat FA/SIMM men kompletterat metoden med helt nya metoddelar som är aktuella för den specifika utredningen. Vi har också sett exempel på organisationer som utnyttjat delar av FA/SIMM eller VIBA/SIMM och integrerar dessa delar i sin tidigare använda metod för att förändra och/eller utvidga ursprungsmetoden.

Vi ser situationsanpassning enligt typ 1, 2 och 3 som en situationsanpassning inom metodens ram. Man använder sig av de komponenter som finns definierade som tillhörande metoden. Men man använder dem i en annan ordning och/eller i en annan omfattning eller vissa komponenter används man inte alls. Situationsanpassning enligt typ 4 och 5 ser vi som situationsanpassning utanför metodens ram. Man utnyttjar i visst avseende de komponenter som finns definierade som tillhörande metoden, men man utnyttjar dessa tillsammans med andra komponenter som tillhör annan metod eller som har nykonstruerats för visst ändamål.

Situationsanpassning och metodutveckling

Situationsanpassning av en metod till en specifik användningssituation kan leda till metodutveckling men behöver inte leda till detta. Om en situationsanpassning bedöms som generellt intressant och användbart finns anledning att fundera på om behov av metodutveckling föreligger. Se figur 7 nedan.

Vi ser situationsanpassning som en aktivitet som utförs utifrån de behov som föreligger i en specifik användningssituation, medan vi ser metodutveckling som en aktivitet som utförs i syfte att skapa en metod som skall användas i flera användningssituationer. Vi ser det som, att ett syfte med situationsanpassning är att skapa en tillämpningsberoende metod medan ett syfte med metodutveckling är att skapa en mer tillämpningsoberoende metod. Med tillämpningsoberoende metod menar vi här en metod som är generellt användbar inom aktuellt utredningsområde, dvs oberoende av specifik tillämpning. Metodutveckling kan baseras på erfarenheter utifrån situationsanpassning som har genomförts vid en eller flera metodtillämpningstillfällen men metodutveckling kan också baseras på teori och/eller annan empiri.

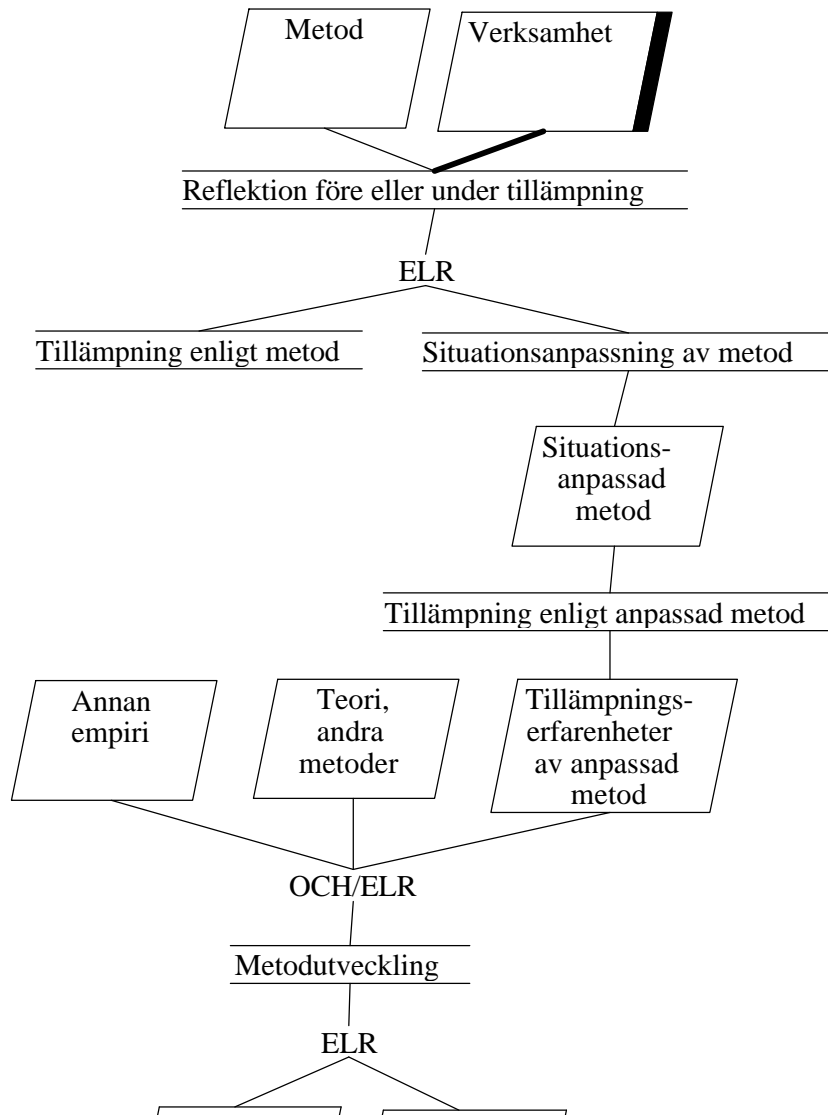
Situationsanpassning kan utnyttjas som grund för metodutveckling, vid t.ex:

- Utveckling av *befintlig* metod att användas inom *samma* utredningsområde
- Utveckling av *befintlig* metod att användas inom *nytt* utredningsområde
- Utveckling av *ny* metod att användas inom *samma* utredningsområde
- Utveckling av *ny* metod att användas inom *nytt* utredningsområde

Vi har själva använt delar av FA och VIBA vid utveckling av Metodanalys/SIMM och Informationssystemvärdering/SIMM. Dessa båda metoder är nya metoder som är avsedda att användas inom andra utredningsområden än de som gäller för FA och VIBA.

Våra erfarenheter från senare metodutvecklingsarbete avseende SIMM samt erfarenheter från metodutvecklingsarbete avseende integrering av SIMM och andra metoder har påverkat vår

syn på metoder och metodutveckling. Vi ser att den ursprungliga idén om situationsanpassning fortfarande är mycket viktig för en god metodanvändning och viktiga resultat i verksamheten. Men vi ser också att situationsanpassning är ett synsätt som kan vidareutvecklas och utnyttjas för utveckling av nya och förbättrade metoder.

Figur 7. Metodutveckling kontra situationsanpassning

4 METODER SOM MONOLITER ELLER FRAGMENT

Utredningar bedrivs i olika sammanhang. Olika människor önskar bedriva utredningsarbete på olika sätt. Det finns därför ett behov av olika metoder. Det existerar idag också många olika metoder som kan användas vid systemutveckling/verksamhetsutveckling. Verksamheter förändras, människor förändras, synen på verksamheter och utredningsarbete förändras. För att möta olika krav på utredningsstöd utvecklas och förändras olika metoder av olika metodkonstruktörer. Metoder kan utvecklas av metodkonstruktörer som arbetar fristående från de organisationer där metoderna brukas. Metoder kan också utvecklas av metodkonstruktörer internt i olika organisationer/verksamheter för att användas inom en begränsad verksamhet.

I många utrednings-/förändringsprocesser används metoder för att stödja och förbättra utredningsarbetet. Olika forskningsarbeten bedrivs kring metoder och dess användning. Mycket kunnande existerar om metoder och metodanvändning. Våra erfarenheter är dock, att användning av metoder ändå inte är helt oproblematiske. Frågan är, har vi genom ökat metodkunnande uppnått bättre kvalitet i utredningsprocesser, bättre kvalitet i verksamheter och verksamheters resultat?

Planerad kontra verklig metodanvändning

Metoder utvecklas av metodkonstruktörer och används av metodanvändare. I en specifik utredningssituation kan det finnas olika sätt att arbeta på. Vilken metod som metodanvändarna väljer att arbeta efter kan t.ex bestämmas utifrån tidigare beslut angående metodanvändning. Sådana beslut om metodval kan t.ex omfatta en hel organisation. Val av metod kan också beslutas från gång till gång inför den specifika utredningssituationen. De aktörer som väljer metod benämner vi här metodförespråkare. På samma sätt som metodkonstruktörer har intentioner med den konstruerade metoden har metodförespråkarna intentioner och planer med den metod som är vald, hur metoden skall användas och vilket resultat som skall erhållas.

Olika metodansvariga har alltså intentioner och planer med metodanvändning. Men enligt våra erfarenheter så överensstämmer inte alltid den verkliga metodanvändningen med den planerade och önskade metodanvändningen. I verkliga utredningsprocesser använder man inte alltid metoden så som metodkonstruktören eller metodförespråkaren hade tänkt sig. Vi kan skilja mellan en planerad metodanvändning och en verklig metodanvändning. En planerad användning kan vara metodkonstruktörens planerade användning av en metod eller olika metodförespråkares/metodanvändares planerade användning av metoden. Verklig metodanvändning utförs och utformas av metodanvändaren i den verkliga utredningssituationen. (Se även tänkta och faktiska metodhandlingar i avsnitt 3 ovan.)

Det kan ibland vara svårt att få kunskaper om den verkliga metodanvändningen eftersom den verkliga användningen kan ske på ett informellt och implicit sätt. Metodanvändaren kan uppfatta det som att metoden används på ett visst sätt eller vill få andra att uppfatta det som att metoden används på ett sådant sätt. Detta överensstämmer då inte helt med det sätt på vilket den faktiska utredningen utförs.

En och samma metod kan förekomma i olika varianter. Dessa varianter kan vara mer eller mindre officiella respektive explicitgjorda.

Metodmonolit

Vid våra studier av metoder har vi funnit att metoder som utvecklats för att användas inom samma utredningsområde kan vara olika till sin karaktär. En aspekt som vi i detta sammanhang vill lyfta fram är metoder som monoliter respektive fragment.

Metoder som kan ses som monoliter kan karaktäriseras av dimensioner som t.ex:

- helhet
- beroende
- integration

Enligt våra erfarenheter finns en tradition inom metodområdet som innebär att olika metodaktörer ofta betraktar metoder som en statisk helhet. Metoder utvecklas för att användas som en helhet. Metodens olika delar är integrerade och intentionen är att samtliga delar skall användas enligt en viss ordning. Arbetet med en del av metoden är beroende av arbetet med föregående delar av metoden. Man skapar en systemutvecklingsmodell med tillhörande metoder. Avsikten är att en och samma modell skall kunna användas på samma sätt i många olika utredningar. Med en sådan metod eftersträvas stabilitet och likformighet i utredningsarbetet.

Metodanvändare och metodförespråkare väljer, som stöd för utredningssituationer, en hel metod, ett metodpaket, snarare än delar av en metod. Man väljer en metod för ett visst projekt, en del av en organisation eller för en hel organisation. Vid val av metod prioriteras då ofta metoder som ger stöd för en så stor del av utvecklingsprocessen som möjligt, dvs metoder som har en så stor täckningsgrad som möjligt. Man önskar ett integrerat och väl sammanhållet utvecklingsarbete. När ansvariga metodaktörer väl har valt eller utvecklat en metod, förutsätter man att metoden skall användas av många aktörer (ofta alla berörda metodanvändare) under en lång tid. Metodförespråkarna implementerar ett arbetssätt i verksamheten som man betraktar som varaktigt under en längre tid. Man förespråkar och förutsätter också att olika metodanvändare kommer att följa metoden helt enligt metodens föreskrifter.

I metoder som kan karaktäriseras som monoliter är metoddelarna ofta starkt integrerade. Delarna är så integrerade att de blir svåra att förändra och anpassa till aktuella användningssituationer, delarna är då överintegrerade. För att kunna täcka olika situationer utan att förändras är metoderna/metodpaketen ofta omfattande. Sådana metoder kan bestå av många delar som är ordnade på visst vilket kan ge en byråkratisk prägel.

Metodfragment

Istället för att betrakta metoder som monoliter kan man betrakta metoder som fragment. Man kan se metodsynsättet metodmonolit som en motpol till synsättet metodfragment, se figur 8 nedan.

Metoder som fragment kan karaktäriseras av dimensioner som t.ex:

- delar

- oberoende
- separation

Enligt våra erfarenheter existerar också metoder som är delar snarare än helheter. Delarna i metoden är oberoende av varandra och inte integrerade till en kongruent helhet. Delarna kan ses som separerade "oberoende öar".

Metodanvändare och metodförespråkare väljer, som stöd för utredningssituationer, delar av metoder snarare än en hel metod. I en och samma utredning använder man sig av olika metoddelar som saknar en gemensam grund, ett gemensamt synsätt. Man använder sig av enstaka beskrivningstekniker snarare än metoder som inkluderar arbetssätt, notation och begrepp. Delarna kan vara svårförenliga om man önskar skapa en kontinuitet i utredningsarbetet. De olika metoddelarna kan både vara delvis överlappande samt sakna täckning över hela utredningsområdet.

Metodmonoliter och metodfragment i användning

Våra erfarenheter från verkliga metodanvändningssituationer visar att metoder skapas som aldrig kommer till uttryck i faktisk handling. Vissa metoder existerar främst som en "pärm i hyllan" och blir aldrig kunskap hos människor i syfte att genomföra utredningshandlingar. Detta kan gälla både metodmonoliter och metodfragment.

Metodmonoliter kan vara svåra att anpassa till den aktuella utredningssituationen. Följer metodanvändarna en sådan metod på ett rigidt sätt kan utredningen bli metodfokuserad snarare än uppgiftsfokuserad, se figur 6 ovan.

Svårigheten med monolitiska metoder vid utredningsarbete kan leda till att man istället utnyttjar metoder som fragment. Man kombinerar delar från en metod med delar från en annan metod. Man ersätter delar som man inte är nöjd med i en metod med ett metodlöst arbetssätt. Man skapar situationsanpassade informella metodvarianter som inte dokumenteras och kommuniceras. Man tror att man arbetar efter metodens intentioner men man har misstolkat metodreglerna och arbetar på ett alternativt sätt. Man vill officiellt visa att man arbetar med en viss metod på ett visst sätt men man arbetar istället på ett annat sätt vilket inte görs officiellt.

Enligt dessa erfarenheter brukas inte alltid metoder som helheter på ett stabilt och varaktigt sätt. Att utgå ifrån metoder som helheter (metodmonoliter) men ändå inte kunna eller vilja utnyttja metoder som helheter enligt metodkonstruktörers och andra metodansvarigas intentioner kan ge ett arbetssätt som är metodfragmenterat.

Vid användning av metodfragment finns risk för att en helhetssyn saknas. Man får svårt att hålla en "röd tråd" i utredningsarbetet". Man gör separata utredningsinsatser som inte är kongruenta och relaterade till en helhet. Utredningsinsatserna ger då inte ett tillräckligt bra underlag för att dra slutsatser av arbetet och fatta välgrundade beslut. Då metoddelarna inte är kongruenta och integrerade får metodanvändarna själv fatta en mängd beslut om hur utredningsarbetet skall bedrivas. Metoden ger då inte tillräckligt stöd för utredningsarbetet vilket kan vara speciellt svårt för ovana utredare. Vid ett metodfragmenterat arbetssätt finns risker för att delar av arbetet blir metodlöst och informellt.

Med en metodanvändning enligt ovanstående exempel utifrån en metodmonolitisk respektive metodfragmenterad metodsyn utgör inte metoden det stöd för utredningsarbetet som man bör kräva av en metod.

5 EN KOMPONENTBASERAD METODSYN

Metodpotentialer

Vi har alltså sett en hel del problem med metoder och dess användning men vi ser också styrkor.

Att metoder inte alltid används så som de är tänkta att användas kan ses som ett problem men också som en styrka. Vi ser det som en potential för en god metodanvändning att olika anpassningar, förändringar och kombinerings av metoder görs vid användning av metoder. Denna avvikelse handlar om en situationsanpassad användning av metoder. Metodanvändare anpassar metodanvändningen utifrån några uppfattningar om en effektiv utredningsprocess.

Vi ser en styrka i metoder som ger en helhet i utredningsarbetet, metoder där delarna är integrerade och ger ett stöd för helhet och kontinuitet, dvs det som kan karaktärisera monolitiska metoder. Men vi ser också en styrka i metoder som kan ses som bestående av delar som kan anpassas och förändras oberoende av varandra, metoder som flexibelt kan förändras efter den aktuella utredningssituationen, dvs det som kan karaktärisera fragmentariska metoder.

Vi ser också en stor potential i användning av metoder utgående ifrån metoder som:

- utprövad kunskap
- kommunicerbar kunskap
- generaliserad kunskap

Vi vill därför inte överge tanken på metoder som kraftfulla stöd i utredningsprocesser. Vi uppfattar dock att det finns behov av en vitalisering i arbetet med metodutveckling och metodanvändning för att uppnå bättre stöd i utredningssituationer och därmed bättre utredningsresultat och bättre verksamheter.

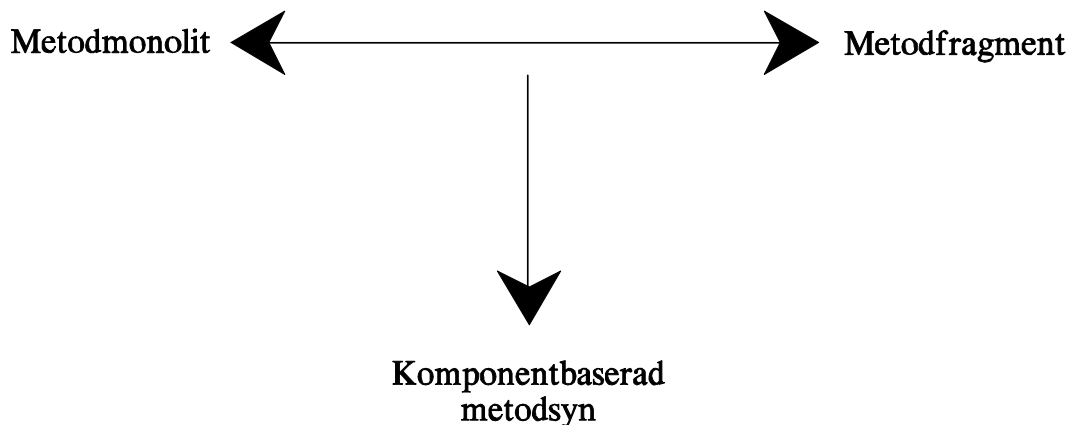
Metodkomponent

Vi anser att en del i en vitaliseringsprocess avseende metoder för systemutveckling/verksamhetsutveckling kan handla om att mer explicit betrakta och hantera metoder som:

- komponentbaserade
- separerade
- anpassningsbara
- modifierbara
- kombinerbara
- utbytbara
- återanvändbara

Vi önskar flexibilitet och stabilitet i metodutveckling och metodanvändning; se t.ex Goldkuhl (1991) om behov av standardisering och innovation i metodmiljöer. Vi önskar en förnyelse och situationsanpassning som baseras på beprövade kunskaper. Vi ser det då inte som fruktbart att betrakta och hantera metoder som monoliter men inte heller som fragment utan sammanhang. Vi väljer istället att se och arbeta med metoder som bestående komponenter som kan kombineras och relateras till olika helheter. Se figur 8 nedan.

Flexibilitet och stabilitet ställer krav på att metoder kan ses som bestående av komponenter som är väldefinierade och explicitgjorda att de kan behandlas som separata delar samt integreras till olika helheter. Detta betyder bl. a att sådana metodkomponenter har väldefinierade gränssnitt och relationer till andra metodkomponenter. Genom att man kan kombinera och eller byta ut olika delar kan en metod modifieras och anpassas till den aktuella utrednings-situationen. Väldefinierade och välfungerande metoddelar kan återanvändas och utnyttjas i olika metoder som används i olika sammanhang. Se figur 10 nedan.

Figur 8. Olika methodsynsätt

Ett vidareutvecklat metodbegrepp

Idén bakom metodkomponenttänkandet är att effektivisera metodutvecklingsarbetet och få bättre förutsättningar att skapa kraftfulla metoder och därigenom förbättra verksamheter och dess resultat.

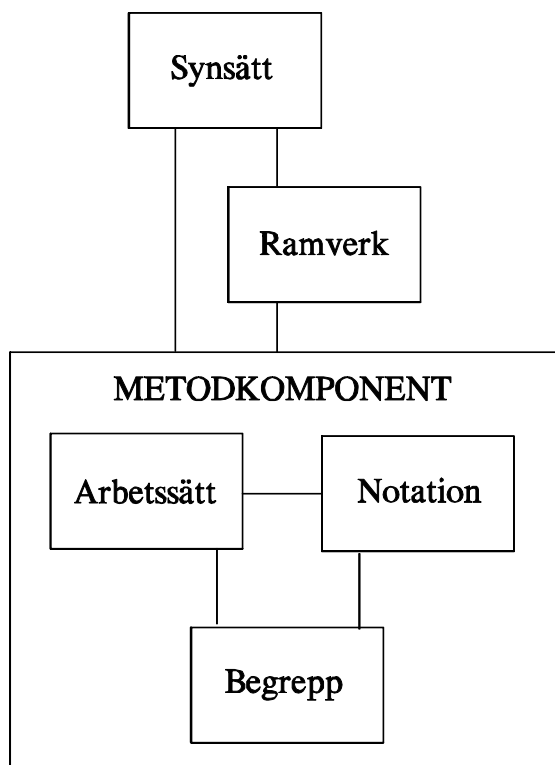
Vid arbete med metodutveckling och studier av utredningsprocesser har vi med tiden allt mer inriktat vårt intresse mot situationsanpassning och då främst mot situationsanpassning av den typ som innebär att man kompletterar en metod med helt nya/egna arbetsmoment och/eller kompletterar metoden med arbetsmoment som ingår i en annan metod, dvs situationsanpassning utanför metodens ram, se yttre situationsanpassning i avsnitt 3 ovan. Inte minst i RASTER-projektet, vid utveckling av informationssystemvärdering/SIMM, har potentialen av att basera metodutvecklingsarbetet på tidigare metodkunskap blivit mycket tydlig.

Idén med metod som stöd i utredningsprocesser bygger på att det går att generalisera arbetssätt och att detta kan ge stöd för bättre verksamheter. Metodkomponenttänkandet

handlar om att gå vidare utifrån detta synsätt. Att finna metoder eller delar av metoder som är så generella att de kan användas i olika typer av utredningar, dvs i olika utrednings-sammanhang och metodsammanhang. Detta bygger på att det finns olika utredningshandlingar som är så generella att de kan genomföras på ett likartat sätt i olika typer av utredningar. T.ex kan det vara aktuellt att analysera problem både vid förstudier och efterstudier. Idén med komponenter baseras också på att det går att skapa metoder/delar av metoder som är så generella och neutrala att de kan användas i olika utredningssituationer och i olika utredningssätt, dvs i olika metoder. Problemanalys/SIMM ingår t.ex i Förändringsanalys/SIMM och i Förstudie/SPEKTRA samt i anpassad form i LOGIC Förstudie.

Arbetet med en komponentbaserad metodsyn har krävt att vi ytterligare artikulerar vår syn på metoder, se figur 9 nedan. Vi gör här en kompletterande beskrivning av metodbegreppet utifrån vår beskrivning i avsnitt 2 och figur 1 ovan.

Figur 9. Metodbegreppet - utvecklad konceptualisering

Vi har tidigare talat om en metod bestående av arbetssätt, begrepp och notation och att detta baseras på ett synsätt, se figur 1 i avsnitt 2 ovan. Vi kompletterar nu denna bild med ramverk och metodkomponent, se figur 9 ovan. Ett ramverk anger metodens huvudstruktur, dvs hur metodens komponenter är relaterade för att bilda en helhet. Ett ramverk anger struktur av fokalområden/komponenter där strukturen kan var kompositionell och/eller sekvensiell. Med ramverket talar vi om vilken typ av aspekter/uppgifter som skall fokuseras. Att ersätta en metodkomponent med en annan kan göras inom ramverket utan att man då ändrar grundstrukturen för metoden.

Några definitioner

Vi definierar här några centrala begrepp i vårt metodkoncept.

Ramverk: Ett ramverk anger metodens huvudstruktur, dvs hur metodens komponenter är relaterade för att bilda en helhet. Ett ramverk anger en struktur av fokalområden/metodkomponenter. Ramverkets struktur kan vara kompositionell och/eller sekvensiell. På en översiktlig nivå består FA/SIMM av fyra fokalområden: Fastställa förutsättningar, Verksamhetsdiagnos, Åtgärdsstudie och Beslut. Verksamhetsdiagnos består i sin tur av ett antal fokalområden. Vi har i Goldkuhl & Röstlinger (1994) använt begreppet metodarkitektur som synonym till ramverk. Genom begreppet metodarkitektur uttrycker vi att sådan struktur är avsedd att vara av mer varaktig karaktär.

Fokalområde: Ett fokalområde är en del av en metod där man arbetar med ett klarlagt och medvetet fokus, dvs fokuserar på en avgränsad aspekt av det som är föremål för studien. Ett fokalområde kan studeras med hjälp av en eller flera metodkomponenter. En eller flera metodkomponenter kan användas inom ett fokalområde och de bidrar då tillsammans till ökade kunskaper om den aspekt som fokuseras. Om vi tar exempel från FA/SIMM så utgör t.ex Problemanalys ett fokalområde.

Metodkomponent: Ett eller flera arbetsmoment samt tillhörande notation och begrepp. En metodkomponent kan vara *sammansatt* av andra metodkomponenter eller vara *elementär*. Flera metodkomponenter kan tillhöra ett fokalområde och vara strukturerade/relaterade inom varje område. Om vi tar exempel från FA/SIMM så utgör Identifiering och formulering av problem i problemlista och Analys av problemsamband i problemgraf exempel på två elementära metodkomponenter. Dessa bildar tillsammans den sammansatta metodkomponenten Problemanalys/SIMM.

Generisk metodkomponent: En metodkomponent som är så generell och så avgränsad att den kan användas som metodkomponent i olika metoder/ramverk. Dessa metoder kan vara utvecklade för olika typer av utredningar. Problemanalys/SIMM är ett exempel på en generisk metodkomponent. Problemanalys/SIMM används inom t.ex Förändringsanalys/SIMM och Metodanalys/SIMM.

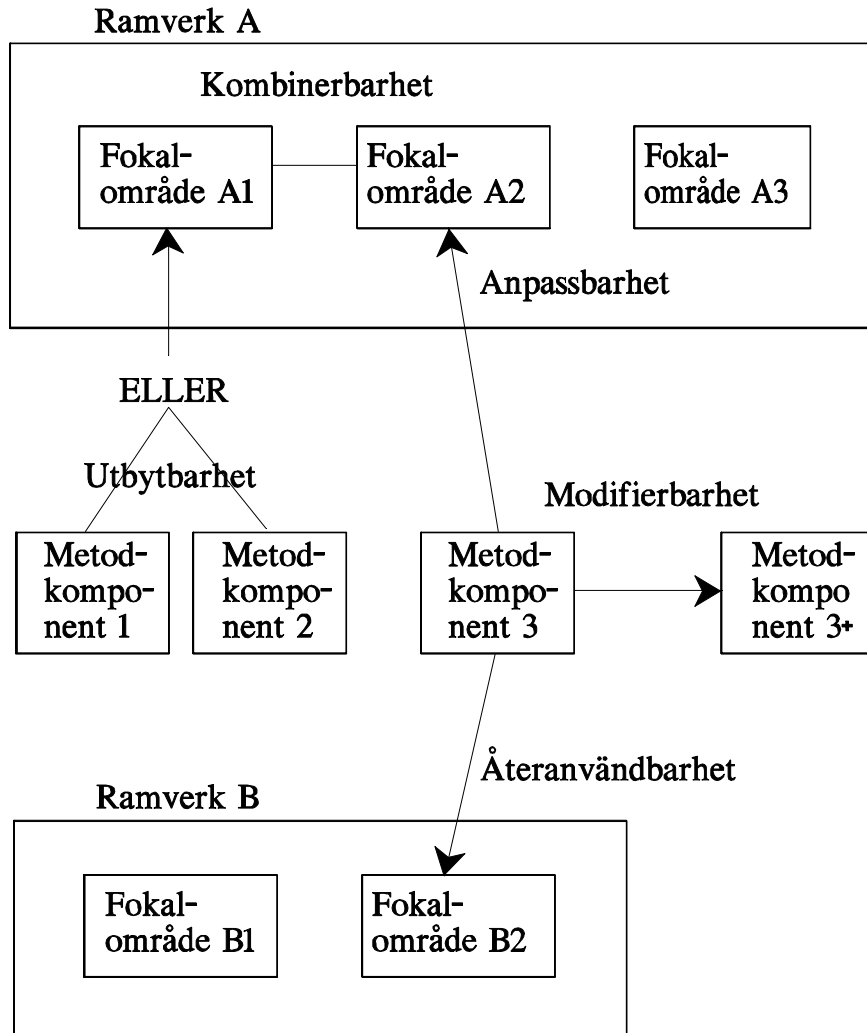
Sammansatt metod för viss utredningstyp: Metod utvecklad för ett visst syfte, med ett visst ramverk och ett antal metodkomponenter. FA/SIMM och VIBA/SIMM är två exempel på sådana sammansatta metoder.

Generisk metod är en metod som kan användas i olika typer av utredningar.

En illustration av ramverk, fokalområden och metodkomponenter ges i figur 10 nedan.

I ramverk A ingår tre fokalområden och i ramverk B två fokalområden. För att arbeta med fokalområde A1 kan man välja mellan metodkomponenterna 1 och 2, dvs mellan dessa komponenter finns en *utbyttbarhet*. Metodkomponent 3 används inom ramverket A och fokalområdet A2. Denna metodkomponent (3) är generisk och kan *återanvändas* i andra ramverk och fokalområden, t.ex fokalområdet B2 inom ramverket B. Olika metodkomponenter i ett ramverk behöver kunna *kombineras* för att användas tillsammans, t.ex metodkom-

ponenterna 1 och 3 i ramverket A. En metodkomponent kan användas på avsett/tänkt sätt eller särskilt *anpassas* till utredningssituationens krav. En metodkomponent kan också *modifieras* till en ny metodkomponent (t.ex från 3 till 3+) för att användas inom ett annat ramverk.

Figur 10. Fokalområden och metodkomponenter

6 SLUTORD

Ett komponentbaserat synsätt ger oss möjlighet att betrakta existerande metoder som bestående av delar som går att återanvända i olika sammanhang. Ett komponentbaserat synsätt ger oss också möjligheter att vid nyutveckling av metoder skapa effektiva komponenter som går att återanvända, som är avgränsade och generella.

Vid utveckling av nya metoder inom samma metodfamilj eller inom andra metodfamiljer kan man inte bara få idéer av andras erfarenheter/metoder utan man kan också överföra delar eller hela metoder och inkorporera dessa i nya metoder. För att göra detta måste vi kunna identifiera delar av metoder som går att inkorporera. Detta kräver en komponentbaserad syn på utredningsmetoder för systemutveckling/verksamhetsutveckling.

Om vi snabbt vill utveckla bra metoder, så kan vi också välja att ge metoderna en mindre generell utformning. Vi kan tillåta oss att konstruera metoder för mer specifika utrednings-situationer; metoder som kan ha en kort livslängd, som endast används vid några få tillfällen men som ändå utgör resultatet av en planerad metodutveckling och inte endast en situationsanpassning. Gränsdragningen mellan situationsanpassning och metodutveckling kan dock i vissa fall bli oklar. Utveckling av mer specifika utredningsmetoder kan ge metoder som är bättre anpassade för speciella utredningsprocesser och som därmed också ger ett bättre stöd för dessa processer.

Vårt utvecklade synsätt kring utveckling och anpassning av metoder baseras på idéer om situationsanpassning. Detta synsätt leder till krav på flexibla metoder. Om vi arbetar med metoder som har en inbyggd flexibilitet, dvs metoder som medvetet är utformade så att de enkelt går att förändra, kan vi enklare situationsanpassa en metod utifrån en utrednings-situations specifika behov samt även utveckla nya metoder på basis av gamla metoder. Vi kan genom en flexibel hantering av metoder också uppnå stabilitet och kontinuitet i kunskaps-utnyttjande. Metoddelar som existerar i etablerade metoder, metoddelar som är utprovade i olika sammanhang och som är välfungerande kan av en metodkonstruktör återanvändas i andra methodsammanhang. Metodkonstruktören kan av dessa metoddelar tillsammans med andra metoddelar, nyutvecklade eller modifierade, skapa en ny sammansatt metod. En del av en metod som är så generell att den kan användas i olika methodsammanhang ser vi som en generisk metodkomponent. Ökade krav och nya betingelser avseende effektivitet och resultat i verksamheter medför att många verksamheter i dagens läge genomgår snabba förändringar. Detta ställer ökade krav på förändrade informationssystem. Nya och förändrade informationssystem ställer ökade krav på olika utredningsprocesser. Informationssystemen måste vara färdigutvecklade och göra nytta i verksamheten innan verksamheten är inaktuell och läggs ner. Vi måste arbeta med korta cykler i alla led. Detta ställer krav på kraftfulla och flexibla metoder. Kraftfulla metoder måste kunna konstrueras snabbt, metoder som kanske skall ge stöd i helt nya situationer. Att i ett sådant läge utnyttja välfungerande metodkomponenter i en ny kombination, att sätta in dem i ett nytt ramverk, utgör en potential för systemutveckling/verksamhetsutveckling. Hela metoder kanske inte blir lika återanvända men olika komponenter kan återanvändas desto mer.

Denna rapport handlar om generisk flexibilitet hos metoder. Det kan kanske låta som en motsättning: Det generiska som det stabila vs det flexibla som det dynamiska. Rätt kombinerat ser vi inte dessa två metodegenskaper som motstridiga utan som kongruenta. Vår huvudtes i denna rapport är:

Genom att utveckla, avgränsa och explicitgöra generiska metodkomponenter kan man uppnå en högre grad av flexibilitet och kontinuitet i såväl metodutveckling som metodanvändning vilket ökar möjligheterna att uppnå kvalitet i metodutveckling och metodanvändning.

REFERENSER

Goldkuhl G (1991) Stöd och struktur i systemutvecklingsprocessen, Konferens "Systemutveckling i praktisk belysning", Dataföreningen i Sverige

Goldkuhl G (1992) Kunskapande, Institutionen för datavetenskap, Linköpings universitet

Goldkuhl G (1993a) Verksamhetsutveckla datasystem, Intention, Linköping

Goldkuhl G (1993b) Välgrundad metodutveckling, VITS Höstseminarium 1993, IDA, Linköpings Universitet

Goldkuhl G, Fristedt D (1994) Metodanalys - en beskrivning av metametoden SIMM, VITS Höstseminarium 1994, IDA, Linköpings universitet

Goldkuhl G, Röstlinger A (1988) Förändringsanalys - Arbetsmetodik och förhållningssätt för goda förändringsbeslut, Studentlitteratur, Lund

Goldkuhl G, Röstlinger A (1994) Metodarkitektur för verksamhetsutveckling, VITS Metodseminarium 1994, IDA, Linköpings universitet

Röstlinger A (1993a) Verksamhetsinriktad värdering av datasystem inför förändring - metod och erfarenheter, Sundsvall42, Dataföreningen

Röstlinger A (1993b) Styrkeanalys. Ett arbetssätt för att tillvarata positiva aspekter i verksamheter, VITS Höstseminarium 1993, IDA, Linköpings universitet

Röstlinger A, Brolin A (1993) Situationsanpassad användning av verksamhetsanalys i en utvärderingssituation, VITS Metodseminarium, Institutionen för datavetenskap, Linköpings universitet